

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІНХОАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО “ПРИВЕРБА” ЗА- ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ (на матеріалі перекладу роману Любка Дереша “Культ”)

Розглядаються особливості реалізації інхотивного значення українського префікса за- за-собами, властивими французькому граматично-му, лексичному та часовому аспектам.

Ключові слова: аспектуальність, інхотивність, часткова еквівалентність, фазові перифрази, аналітичні дієслова.

Переклад – складний когнітивно-психологічний процес, який передбачає перекодування смислів вихідного тексту та їх оформлення в цільовий текст за допомогою засобів іншої мови. Асиметрія лексико-граматичних структур французької та української мов призводить до виникнення низки перекладознавчих проблем, однією з яких є відтворення категорії дієслівного аспекту.

За визначенням О. В. Бондарка, аспектуальність – функціонально-семантичне поле, мовні засоби якого передають характер протікання і розміщення дії в часі [2, с. 76]. Невід’ємним компонентом аспектуальності є фазовість, семантичним розрядом якої виступає інхотивність, що маркує початкову фазу процесу. У мовознавчій літературі, основні засоби вираження аспектуальності у слов’янських мовах є такі: граматична категорія дієслівного виду і категорія способів дії або родів дієслівної дії, які репрезентуються за допомогою дієслівних префіксів. Початковий рід дії, згідно з визначенням С. О. Соколової, – “фазова функція (відносно недоконаного дієслівного виду, далі НДВ) початку дії, лексичне значення початку дії, яке можна передати формулою “почати + НДВ” [9, с. 122], найчастіше виражається префіксом за-.

Вираження інхотивного значення префікса за- досліджувалося в численних працях таких мовознавців як В. Виноградов, В. Ільїн, Б. Головін, А. Овчиннікова, Л. Янда, О. Петрухіна, С. М. Дікей, А. Залізник, М. Лазінські, С. Соколова та ін. При цьому проблема відображення аспектуальних значень дієслова в перекладах не знаходила належного тлумачення. Актуальність даної розвідки полягає у тому, що нами вперше здійснено спробу виділити специфіку реалізації аспектуальних інхотивних значень українського дієслівного префікса за- у перекладах французькою мовою.

Автори “Grammaire d’aujourd’hui” зазначають, що у французькій мові позначення часу та аспекту здійснюється синкретично за допомогою тієї ж самої форми та наголошують, що “французька мова морфологічно не маркує деякі аспектуальні опозиції, які властиві іншим мовам” [13, с. 77]. Цей погляд підтримують Ж. Г. Амірова та

М. Ш. Мусатаєва, зауважуючи, що “в природі романо-германського аспекта переважає граматичність, тобто дієслівні форми з різним аспектним значенням є результатом формоутворення, а не лексичної деривації” [1], і роблять висновок, що в парадигмі одного дієслова можуть бути представлені різноманітні аспектуальні значення.

В аспектології прийнято розрізняти підвиди починального роду дії: 1) інхотивний аспект, виражений префіксом за-, та 2) інгресивний з префіксом по- [3]. Проте Ю. С. Маслов вважає такий підхід штучним, оскільки різниця між поступовим та раптовим початком дії не завжди виразна і закріплює термін “інхотивний” за граничними дієсловами, які вказують на поступове набуття ознаки [5, с. 75-77]. Деяко по-іншому трактує дане питання французький лінгвіст Ш. Марк-Пюше. Він вирізняє інгресивний інхотив (перехід у певний стан: *le papier prend feu*) та прогресивний інхотив (початок перетворення: *le papier noircit*) [14, с. 235]. Ми солідаризуємося з багатьма мовознавцями, які не деталізують початкову фазу дії та називають її інхотивною.

Французькі дослідники С. Фулью та Е. Вісант у загальному понятті аспектуальності виділяють три різні аспекти: граматичний, лексичний і часовий [11, с. 119]. Значення граматичного аспекту виражаються спеціальними морфологічними засобами, такими як перифрази і/або прислівники. Лексичний аспект виражений семами дієслова, які відображають природу дії. До часової аспектуальності лінгвісти відносять деякі часові форми дієслова, які, крім темпоральних сем, містять аспектуальні [11, с. 118-119]. Остання категорія пов’язана з категорією доконаності/недоконаності, вираженою часовими опозиціями *Passé simple / Imparfait*.

Граматично інхотивний аспект виражається у французькій мові за допомогою перифраз з фазовими дієсловами *commencer à* та *se mettre à*. Проте попередній аналіз мовного матеріалу показує, що прямі відповідники із зазначеними перифразами використовуються при перекладі не часто (29,7 % із 64 проаналізованих прикладів з перекладу роману Любка Дереша “Культ”). Наприклад:

Коли закрутилася голова, він передав цибух Дарці [17, с. 33]. – *Quand sa tête eut commencé à tourner, il transmit la pipe à Dartsia* [18, р. 118].

Її очі запалали [17, с. 32]. – *Ses yeux se mirent à briller* [18, с. 116].

Загалом, дієслова, що виражають інхотивний

аспект, позначають семантичну групу процесуальних дієслів, а інколи стан. Зазначимо також, що конструкції з дієсловом *commencer* використовується значно рідше, ніж із *se mettre*, що становить 31,5% від загальної кількості фазових перифраз (19 одиниць).

Особливим випадком вираження інхоативності в українській мові можна вважати підсилення цього аспекту дієслівними перифразами з такими допоміжними дієсловами, як *ставати*, *заходитися*.

Дієслово *ставати* в доконаному виді в сполученні з інфінітивом використовується як зв'язка в складеному присудку в значенні дієслова *почати* [8, с. 624]. Наприклад:

На великий подив, вона стала зауважувати Знаки Уваги і з боку пані Нелі! [17, с. 68]. – *A son grand étonnement, elle commença à relever des Marques d'Attention de la part de pani Nelia!* [18, с. 228].

При нерегулярному вживанні з інфінітивом дієслово *заходитися* отримує значення “починати що-небудь робити, не стримуючись” [7, с. 389]. Приєднання префікса *за-* до початкової основи зумовлює смислові модифікації дієслова. Наприклад:

Мирко Полісун заходився панічно розтирати сльози по виголеному молодому лицю [17, с. 65]. – *Myrko Polissoun, paniqué, se mit à écraser les larmes sur son visage bien rasé* [18, с. 217].

Зазначена вище дієслівна перифраза відрізняється від конструкції з дієсловом *ставати*, оскільки саме допоміжне дієслово набуває інхоативного значення, тоді як основне дієслово його не виражає. Такі конструкції з “привербам”, що спричиняють зміни синтаксичної структури речення, яка стає відмінною від структури безпрефіксного дієслова та семантичного значення дієслівної основи-мотиватора, французький лінгвіст Д. Паяр відносить до категорії В своїх конфігураційних схем, виділених на основі різного ступеня взаємодії між дієслівною основою та префіксом [16, с. 7–9].

Другим типом “привербованих дієслів” є дієслівні лексеми, утворені від іменних основ. Наприклад:

Дарця втягнула димок носом; відразу засльозилися очі і зволожилася слизова [17, с. 39]. – *Dartsia inspira un peu de fume par le nez; aussitôt, ses yeux se mirent à pleurer* [18, с. 136].

Приверб *за-* надає дієслову *засльозитися* каузативного значення. У перекладі відбувається чітке виокремлення лексичного та граматичного значень вихідної одиниці. Лексичне значення передається модуляцією дієслова *засльозитися* (*pleurer*), а інхоативне аспектуальне – фазовою перифразою в минулому часі.

Будь-який процес невід’ємно пов’язаний з категорією часу, який необхідний для його розгортання та реалізації. Автори “Grammare métho-

dique du français” зазначають, що “внутрішнє розгортання можна розглядати як глобальний процес чи як послідовні фази (від початку до завершення)” [12, с. 291]. Наприклад:

З динаміків захарчала зловісна музика [17, с. 29]. – *Une musique sinistre cria dans les enceintes* [18, с. 107].

О. В. Бондарко звертає увагу на неуніверсальність граматичних та словотвірних значень, яка може бути зумовлена розбіжностями мовних систем, зокрема, в царині семантичного поля аспектуальності. Проте розвинена система граматичних форм, лексико-граматичних розрядів в одній мові може відповідати “розрідженню” аналогічних засобів у іншій мові, яка компенсує цей дисбаланс переважанням конситуативної та контекстної інформації [2, с. 69].

Аспектуальне значення інхоативності тісно переплітається зі значенням результативності, проте результативність передбачає вичерпність дії, досягнення граничної межі, натомість як інхоативний аспект позначає завершення початкового етапу процесу з подальшим його розгортанням. Наприклад:

Аліска закричала від болю (з-під долоні вирвало лиш слабеньке бекання віви) [17, с. 69]. – *Aliska cria de douleur (mais seul un léger bêlement s'échappa de dessous la paume du directeur)* [18, с. 231–232].

Українське дієслово *закричала* чітко передає інхоативне значення, тоді як французьке *cria* нейтралізує це значення. *Passé simple* глобально представляє минулий процес на відміну від перифрази *se mettre à*, яка фіксує процес на його початку. Ці два способи представлення дії функціонують по-різному: “Якщо процес представляється як глобальний, то він не може бути репрезентований просторово, а отже, не можна позначити точку відліку, що стосується, зокрема, *Passé simple*, для якого часовий відлік є глобально супроводжувальним процесу” [12, с. 292].

Р. Мартен зазначає, що *Passé simple* представляє дію як “неподільне ядро, як ціле, замкнене саме на собі, пропонує її глобальне, недиференційоване, нечленоване бачення” [15, с. 70]. Однак, деякі вчені уточнюють, що, хоча *Passé simple* орієнтує процес на його завершення, існують можливості маркування його початку, використовуючи допоміжне дієслово *se mettre* [12, с. 303]. Наприклад:

Болото під ним здрижало і випустило зі свого черева Потвору [17, с. 84]. – *Le marécage au-dessous d'eux se mit à trembler et relâcha le Monstre de sa panse* [18, с. 279].

Зазначимо, що в усіх перифразових конструкціях дієслово *se mettre* вживається в *Passé simple*.

Ми погоджуємося з думкою низки вчених, що семантика “привербованих” інхоативних дієслів

пов'язана також з такими екстралінгвістичними чинниками як дискурс, зв'язний текст і психологічна складова (сприйняття та розуміння) [6, с. 288]. Але, на жаль, перекладачі не завжди достатньо уважно ставляться до контексту, який актуалізує значення дієслова з інхоативним префіксом. Наприклад:

Дарця знову зіскочила з ящика і зайшлася разом із Банзаєм обривати картини з картонних стін, кидати на підлогу і втоптувати в порох [17, с. 47]. – *Dartsia sauta de nouveau de la télé et arracha avec Banzaï les tableaux des murs en carton pour les jeter au sol et lese piétiner dans la poussière* [18, с. 163].

Переклад інхоативної конструкції *зайшлася обривати* простим дієсловом *arracher* в *Passé simple* не виправданий, оскільки *Passé simple* може вказувати на належність дієслова до серії подій (*sauta et arracha*), позначаючи їх послідовність та завершення. З огляду на сказане, вважаємо запропонований переклад неадекватним. О. І. Чередниченко зауважив з цього приводу, що “еквівалентність стосується більше семантичних параметрів, у той час, коли адекватність має функціональний характер, тому в процесі еквівалентного відтворення мовленнєвих одиниць може змінитися комунікативний вплив на адресата, і тоді переклад не буде адекватним” [10, с. 29]. Отже, перекладачам слід намагатися передавати комунікативну інтенцію автора оригіналу, враховуючи всі можливі смислові підрівні інформації.

Цікаві для розгляду випадки використання при перекладі лексичних засобів вираження інхоативності – аналітичних форм дієслова моделі *V + art.ind.sing. + S.* (7,8% від загальної кількості проаналізованого текстового матеріалу). Наприклад:

Корій закричав в агонії [17, с. 87]. – *Koriy poussa un cri d'agonie* [18, с. 286].

Іменний компонент французької конструкції утворений від відповідного простого дієслова – *crier*. Проте З. Н. Левіт вважає, що “такі іменники, особливо вжиті з неозначеним артиклем однини, передають у складі аналітичного дієслова одиничну однократну дію” [4, с. 191]. До аналітичних дієслів, які виражають інхоативність, учений відносить такі моделі, як *prendre + S* та *mettre + Prép. + S* (*prendre goût, mettre à peid*). Дослідник зазначає, що конструкції з прямоперехідними дієсловами можуть надавати дієслову відтінку процесуальності та термінативності, тобто “перехід в новий стан представлений як завершений процес” [4, с. 192]. Наприклад:

Банзаї глянув назад і дико заревів від жаху [17, с. 84]. – *Banzaï se retourna et, d'horreur, poussa un hurlement sauvage* [18, с. 279].

Не можна не погодитися з думкою З. Н. Левіта, що аналітичні слова більш конкретні і більш спеціалізовані та виявляють низку структурно-

граматичних ознак, які відсутні в цільнооформлених словах, зокрема здатність виражати аспектуальні значення [4, с. 407]. Хоча дослідник припускає, що інхоативно-термінативне значення є варіантом миттєвого однократного способу дії [4, с. 279]. Використання французьких аналітичних дієслів, побудованих за типом *V + art.ind.sing. + S.* для передачі інхоативного значення префікса *за-*, на нашу думку, не виправдане, оскільки такі конструкції краще співвідносяться з однократною дією вираженою “привербами” *з-* та *с-* (*зойкнути, скрикнути*).

Услід за О. В. Бондарком вважаємо, що при перекладності основних компонентів смислу деякі змістові нюанси втрачаються або передаються не цілком адекватно в цільовій мові зі слабким насиченням засобами категоріального вираження. Вчений пише, зокрема: “При перекладі з однієї мови на іншу може зберігатися лише мисленнєва основа мовного змісту, що перекладається, а особливості змісту окремих мовних засобів, зокрема семантичні елементи, які стосуються до “інтерпретаційного компонента” мовного змісту, можуть залишатися неперекладеними, а подеколи неперекладними” [2, с. 69–70]. Проте, положення теорії міжмовних відповідностей та трансформаційної теорії перекладу, спростовують тезу О. В. Бондарка про неперекладність, зокрема, інхоативних значень префікса *за-*. Але необхідно відмітити, що при перекладі спостерігається тенденція до спрощення громіздких синтаксичних структур, що може спричинити часткову семантичну еквівалентність дієслів, яка, проте, за наявності прагматичної та комунікативної еквівалентності, не виключає адекватності цілого повідомлення.

Подальша перспектива дослідження полягатиме в лінгвокогнітивному моделюванні перекладацької діяльності, який дозволить виявити когнітивні механізми вибору тієї чи іншої одиниці при перекладі українських префіксальних дієслів на французьку мову.

Література

1. Амирова Ж. Г. Категория вида и аспекта в индоевропейских и тюркских языках [Электронный ресурс] / Ж. Г. Амирова, М. Ш. Мусатаева. – Режим доступа : <http://www.rusnauka.com/ESPR-2006/philologia/3-amirova.doc.pdf>.
2. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / Александр Владимирович Бондарко. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 208 с.
3. Зализняк А. А. Введение в русскую аспектологию / Андрей Анатольевич Зализняк, Алексей Дмитриевич Шмелев. – М. : Язык русской культуры, 2000. – 226 с.
4. Левит З. Н. К проблеме аналитического слова в современном французском языке / Зигфрид На-

- танович Левит. – Минск : Вышэйшая школа, 1968. – 448 с.
5. Маслов Ю. С. Система основных понятий и терминов славянской аспектологии / Юрий Сергеевич Маслов // Вопросы общего языкознания. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1965. – С. 53 – 85.
  6. Прибыловский П. С. Семантические изменения в составе производного компонента номинативного ряда как фактор его нестабильности / П. С. Прибыловский // Е. Ф. Карский и современное языкознание : материалы XII международных чтений [Гродно, 20 – 21 мая]. – Гродно : Изд-во ГрГУ, 2011. – С. 283 – 288.
  7. Словник української мови : в 11 томах. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 1972. – 905 с.
  8. Словник української мови : в 11 томах. – Т. 9. – К. : Наукова думка, 1978. – 916 с.
  9. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / Світлана Олегівна Соколова. – К. : Наукова думка, 2003. – 283 с.
  10. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
  11. Foullioux C. Verbe et aspectualité en français / Caroline Foullioux, Eugenio de Vicente // Revista de Filología Francesa. – Madrid : Ed Complutense, 1995. – № 6. – P. 117 – 132.
  12. Grammaire méthodique du français / Marcel Riegel, Jean-Christophe Pellat, René Rioul. – Paris : Presses Universitaires de France, 1944. – 646 p.
  13. La grammaire d'aujourd'hui / Michel Arrivé, Françoise Gadet, Michel Galmiche. – Paris : Flammarion, 1986. – 719 p.
  14. Marque-Pucheu Ch. L'inchoatif : marques formelles et lexicales et interprétation logique / Charles Marque-Pucheu // La modalité sous tous ses aspects. Cahiers Chronos. – № 4, – Ed. S. Vogeler et al., 1999. – P. 233 – 257.
  15. Martin R. Temps et aspect. Essai sur l'emploi des temps narratifs en moyen français. – Paris : Klincksieck, 1971. – 450 p.
  16. Paillard D. A propos des verbes Prefixés [Resource électronique] / Denis Paillard // Slovo 30. – 31. – Paris: Ed. Inalco, 2004. – Disponible sur: http://www.llf.cnrs.fr/Gens/Paillard/a_propos_des_verbes_prefixes.pdf.
  17. Дереш Л. Культ / Любка Дереш. – Львів : Кальварія, К. : Книжник, 2004. – 90 с.
  18. Deresh L. Culte / Lyubko Deresh / traduit par Oksana Mizerak. – Paris : Stock, 2009. – 312 p.

Рассматриваются особенности реализации инхоативного значения украинского приверба за-, с помощью средств свойственных французскому грамматическому, лексическому та временному аспектам.

Ключевые слова: *аспектуальность, инхоативность, частичная эквивалентность, фазовые перифразы, аналитические глаголы.*

The peculiarities of the ukrainian за- pre-verb expressing of an inchoative value, by means of french grammatical, lexical and temporal aspects are investigated in this article.

Keywords: *aspect, inchoative aspect, partial equivalence, paraphrasing phase, analytical verbs.*